

Cigánia

Soha nem volt országuk. Nem voltak és nincsenek területi követelések. Az évszázadok során állítólag fel-felmerült a gondolat, hogy saját országot alapítsanak, de minden ilyen kísérlet kudarcba fulladt. Cigányország nem volt és talán soha nem is lesz. És ha nem lesz, annak oka nem csak az, hogy az ember szűkkeblű, de talán az is, hogy a saját államiság nehezen volna összeegyeztethető a cigányság lényegével, az állandó mozgással, az örök változással. A történészek egy része azt állítja, hogy a 13-14. században a Balkánon már-már létrejött Romanesztán, de a török hódítás szétvetette az alakulófélben lévő államot. Később is gondoltak letelepítésükre, országhoz juttatásukra: legutóbb talán Dobrudzsában kívánták megalapítani Cigániát. Sokan megfogalmazták már, hogy a cigány különleges nép, mert nem elég, hogy nincs országa, de a Föld népei közül az egyetlen, mely még sosem viselt háborút, seregei sosem vonultak más nép seregei ellen. Mások azt mondják erre, hogy az állítás történelmietlen, hiszen a cigány nem egy nép, hanem sok nép, nem egy nyelv, hanem sok nyelv, nem egy hagyomány, hanem sok hagyomány, a cigányság nem csak háborút nem viselt – hadsereg nélkül hogyan is viselhetett volna? –, de nem volt soha diplomáciája, parlamentje, csendőrsége, önkéntes tűzoltósága, egyházszervezete és papsága, címere és lobogója, nemzeti sportuszodája vagy helyesírási szótára sem. A cigányságnak egy évezreden át nem volt semmije. Háza, földje, vára, kastélya, erdeje, kertje, folyója, bármi olyan tulajdona, amit bárki megirigyelhetett volna. Miért háborúzott volna? A válasz egyszerű: hogy mindez legyen.

Belátom, az állítás történelmietlen, nekem mégis tetszik – egy nép, mely soha nem háborúzott.

Még tiszta fejű, szelíd emberek is ártatlanul teszik fel a kérdést: miért nem élnek, dolgoznak, tanulnak úgy, mint mi? Miért nem olvadnak belénk?

Az egyszerű válasz: mert nem akarnak eltűnni. Nem akarják elveszíteni önmagukat.

A bonyolultabb: mert ha akarnak, akkor sem tudnak beolvadni. Mert nem hagyjuk.

Erre még tiszta fejűnek és szelídnek látszó emberek standard válasza is gyakran ez: akkor menjenek haza. Otthon legyenek önmaguk. Ki hívta őket ide?

És ki hívott minket?

Az elhagyott (elárvult, elcserélt) fehér gyermeket üldözöttségükben is jó kedélyű vándorcigányok nevelik föl. Ezt már untig ismerjük. Ronald Lee önéletrajzi regényében, a *God dam Gipsy* ben megfordul a klasszikus, romantikus alaphelyzet. Ez esetben a mostohaszülők fehér kanadaiak, fogadott gyermekük cigány. Egyetem, házasság a szép fehér lánnyal, hivatal. A házasság zátonyra fut, a hivatalnak is lőttek, a főhős útnak indul, találkozik népével, a cigányokkal.

Tulajdonképpen itt kezdődik a könyv.

Az *Istenverte cigány* az előítéletek, a kétségbeesés, a nacionalizmus könyve. Kanada az előítéletek, a kétségbeesés földje. A cigány bevándorló számára nincs vagy csak alja munka van, az ország nem fogadja be. Nincs egyedül. Illegális bevándorlók, rezervátumból menekült indiánok, csavargók és kurvák, mohamedán feketék, törökök, tahó kelet-európaiak, kedveszegett balkáni görögök és szerbek, kábítószeresek, mélybe süllyedt nyomorultak dantei serege. Menekültek. Ki innen, ki onnan, de mind tele fájdalommal, nemzeti göggel és nosztalgiával. Gyűlölik egymást, az otthon maradottakat, a kanadai nyárspolgárokat. Gyűlölnék mindenkit; magukat is.

Ronald Lee a cigány államra gondol, mert úgy érzi, kell, hogy legyen egy hely a Földön, ahol azok a cigányok is otthonra lelhetnek, akik úgy érzik, nincs helyük abban az országban, ahová születtek. Ronald Lee szerint a népnek föld kell, ország, állam, vár és kastély, hadsereg, írott hagyomány, történelem, nemzeti sportuszoda, címer és lobogó, legendás múlt.

Jean-Pierre Liégeois – a párizsi Descartes Egyetem Roma Kutatási Központjának vezetője – szerint egyetlen olyan állam sincs ma a Földön, melynek polgára – ha cigány polgártársaira gondol – ne érezhetne lelki furdalást. (A francia szociológus jól ismeri a romákat, még egyetemi hallgatóként került szoros kapcsolatba velük, hosszabb ideig élt Spanyolországban, az

andalúziai Granadában egy cigány családnál.) Liégeois szerint jó nincs, csak rossz, rosszabb és legrosszabb létezik. Itt-ott, keveseknek, talán tűrhető. Példaértékű nincs. Vannak államok, ahol érdekes próbálkozások folynak, léteznek remek cigány óvodák és iskolák, megint másutt a cigányok egy része kimondottan jólétben él. De nem megkülönböztetés nélkül. A Föld egyetlen országa sem dicsekedhet azzal, hogy területén általában minden rendben van cigány ügyekben. A többségi iskolákból való kizárás, a kisegítő osztályokba történő irányítás, a kirekesztés, a gettósodás és a szegénység további növekedése jellemző Európa-szerte is. Kevés helyen valamelyes javulás, számtalan helyen még kilátástalanabb szegénység – ez a jelen.

Cigányország kéne, sóhajt fel sok cigány nacionalista, amitől a többségi nemzetek nacionalistáiban meghűl a vér. Indiában – hördülnek fel –, Dahomeyben, Grönlandon! Pedig a cigányok nem szeretnék „hazamenni” Indiába. A Jeruzsálemben élő, félig zsidó, félig cigány, Ukrajnából érkezett angol-orosz tolmács, Ariel Elíyahu így beszél erről: *„Ismerem a cionizmust. Félig zsidó vagyok, gyerekkoromban olvastam minden erről szóló könyvet, és magam is részese vagyok, hiszen ide jöttem, izraeli állampolgár vagyok. De magam ellen kell hogy beszéljek. Mert bárhová utazom az arab országokban, egy árnyék állandóan mellettem van. A palesztin menekült alakja. Mindenhol mellettem van és csak vele együtt látnak engem is. A hat-hét millió palesztin menekült ott van árnyékként minden izraeli életében. És ez egy rettenetes érzés. És én ezt nem kívánnám a mi népünknek, a romáknak, ha egyszer megjelenne Pandzsábban Romanesztán. Hiszen nekünk az az őshazánk. Nem szeretném, ha elmennénk az őseink földjére, és úgy alapítanánk országot, hogy erőszakkal, fegyverekkel kidobjuk onnan azokat, akik már réges-régen ott élnek, azután meg, ha külföldre megyünk, mindenhol követ bennünket a pandzsábi vagy a radzsasztáni menekült árnyéka. Legkevesbé se szeretném, hogy ez legyen a cigány cionizmus eredménye.”*

Nehéz dolog ez. Mert Ariel Elíyahu nyilván zsidóknak és cigányoknak is „csodabogár”, de ezért el tudom képzelni, hogy nyilatkozatát hallva a zsidó nacionalisták hördülnek fel, hogy az egészen más. Az Ígéret Földje, Izrael és Júda, az nem hasonlítható össze Indiával: a történelmi helyzet nem ugyanaz.

A cigányság nacionalizmusa különben nem új keletű téma. Már akkor tartottunk tőle – mi gádzsók –, amikor még nem is létezett. A hatvanas évek végétől csak Magyarországon cikkek, tanulmányok garmadáját írták, melyekben különböző társadalomtudósok, a szocialista állam elismert filozófusai, szociológusai, politológusai és pedagógusai hívták fel a figyelmet arra, hogy a cigányság a végén még néppé, nemzetté lehet, holott nem az. Voltak, akik attól tartottak, hogy éppen az engedmények, a türelem teszi majd őket azzá. Mások szerint a beolvasztási szándék kovácsolja őket eggyé. Megint mások szerint már az a tény, hogy komoly tudósok foglalkoznak nyelvükkel (nyelveikkel), néprajzukkal (néprajzaikkal), művészetükkel, már az is nagy baklövés: vágyat ébreszthet, feltámaszthatja a szunnyadó (sokak szerint sosem létezett)

öntudatot. „Magyarországon például milyen cigány szokásokat, kulturális hagyományokat kelljen felkarolnunk? Milyen cigány hagyományőrző klubokat kelljen támogatnia az államnak? A hatalmas többségét, akik nem is tudnak cigányul, csakis magyarul, s akiknek minden hagyománya egykori magyar népi hagyomány? Vagy inkább az eredetileg szerb, esetleg román hagyományt? Amit átvettek, felszedtek, magukkal hordoznak, míg le nem kopik, s új nem jön a helyébe? Mit kell ápolni azon, ami nincs?”

Mi a cigányság? Fogalmi, terminológiai zavarodottság volt észlelhető. Kik ezek a magyar honfitársak? Nép? Népcsoport? Nemzetiség? Etnikum? Történelmi etnikum? Néprajzi etnikum? Egyáltalán – egyetlen közösségnek mondható a cigányság? Ha annak akarjuk tartani, milyen alapon tartsuk annak? Mi a közös minden cigányban? Van valami, ami a spanyolországi, amerikai vagy magyar cigányban, az oláh-cigányban és a szintóban, a palesztinaiban és az írországiban is feltétlenül azonos? Ha igen, akkor mi az? Valaha sokat példálózta azzal, hogy a Szovjetunió körülbelül százötvenezer lelket számláló cigánysága nemzetiségi státust és azzal járó kulturális önállóságot kapott, így Moszkvában például cigány színház működött. Csakhogy ez így nem volt igaz. A cigányság sosem volt a szovjet birodalom társult népeinek egyike, hanem csak etnikai csoport. A mintegy félmillió cserkesz, a kétszáz ezres burját közösség mint önálló nép (народ), saját autonóm területen, még az alig húsz ezer lelket számláló csukcs vagy a még kisebb vogul nép is autonóm körzetben, saját önálló oktatással, irodalommal, művészettel és sajtóval létezhetett. (Hogy mit ért, milyen mértékű volt ez az önállóság, az persze megint más kérdés.) A moszkvai cigány színházban pedig általában orosz nyelven játszottak orosz (vagy külföldi) szerzők által írt, cigány témájú darabokat. (Kérdés, hogy a cigány színház működtetése ilyen formán jó-e vagy inkább rossz.)

A nemzetiségnek saját nyelve, területe, vallása, történelmi tudata, identitása vagyis önazonosság tudata (kötődése, összetartozás-érzete) és kultúrája van. Mi van meg mindebből a cigányoknál? Szétszórta élnek, nemcsak Magyarországon, de Európában, sőt az egész világon. Közös nyelvük nincs, saját – vagy legalább közös – vallásuk sincs. A vér? Szerintem ebbe ne bonyolódjunk bele. Csak annyit, hogy a fajelmélet „hőskorában” maguk a németek sem nagyon találtak nem kevert, „tisztá árja vérvonalú” cigányokat. (A cigány nép majd’ minden csoportjának egyede éppúgy kevert, mint bármely magyar, angol vagy japán ember.) Akkor hát mi a közös nevező? Történelmi vagy közösségi tudatuk? Öntudatuk? Írásbeliségük? Saját kultúrájuk... „Áhhh! – legyintettek sokan –, miről beszélünk!? Egyetlen állítás helytálló a földkerekség összes cigányára. Soha egyetlen cigány sem végzett és végez termelőmunkát.”

Az utóbbi állítás ugyan nem igaz, mégis elfogadhatnánk kiindulópontnak. Mert ha egyetlen szóval kibővítjük, akkor már valóban közel járunk az igazsághoz. A cigány ember *önszántából* nem szívesen végzett és végez termelőmunkát. Persze így azért ez sem igaz, de ez már legalább megbeszélhető.

Nem folytatom, nincs értelme a jóindulatú kételkedők, az örök rosszmájúak, a hivatásos gáncsoskodók, a nemzetüket féltő naivok és a valódi szakértők vitáit boncolgatni. Főlösképpen is, mert az 1970-es évek végén színre lépő kultúrantropológusok és a „résztvevő megfigyelés” más elszánt hívei sorra fogalmazták meg (a vélt vagy valós) azonosságokat.

Sok kutató, így például a magyar Erdős Kamill vagy a hatvanas évek derekán Oxfordban diákoskodó, majd Grattan Puxon karavániskolájában tanító Thomas Acton (aki ma a Greenwich Egyetem Szociológia tanszékén a cigánytudomány vezetője) hamar észrevette és meg is fogalmazta, hogy a néprajztudósok sokáig nem tettek egyebet, mint hogy az egzotikumra vadászva ugyanúgy írták le a sátoros cigányokat, ahogy a XIX. század romantikus festői örökítették meg őket. Az aranykort idéző pásztoridillek azt a hamis képet erősítették, hogy a cigányok holmi térben és időben is távoli, hagyományosnak mondott, paradicsomi szelídségű, természetközeli társadalomban élnek. Patrick Williams is azt mondja, hogy a kutatónak nem a cigányság különlegességét kell hangsúlyoznia, mert akkor egzotikusnak és archaikusnak tűnteti fel őket, azt sugallva, hogy ezek az emberek egy tőlünk távoli, festői világban élnek. Holott a cigányoknak nagyon is a mi világunkban, velünk kell boldogulniuk.

Soroljuk fel, lássuk együtt is, hogy ha félresöpörjük előítéleteinket és elfeledjük az árkádiai hangulatú képeket is, mi marad, ami valóban azonos a cigányság különböző csoportjaiban?

Sokan megfogalmazzák, hogy nincs egységes cigány kultúra – hiszen annyira különböznek egymástól –, de létezik a sokféleség egysége. A különböző nyelvi és kulturális kölcsönzés cigány ötvözete. Szép hasonlatot használ a cigány kultúra megragadására Vekerdí József: *„A cigányasszony minden ruhadarabját ugyanazokban a boltokban vásárolja, ahol magyar, francia vagy német asszonytársa, ám a készen kapott elemek összeállítása olyan sajátos módon történik, hogy az tévedhetetlenül a cigány asszony jellegzetes öltözkévé lesz.”*

Jasmine Dellal – az *Amerikai cigány* című („*A stranger in everybody's land*” – Idegen a mindenki földjén alcímet viselő), 1999-ben forgatott dokumentumfilm rendezője – azt írja, hogy ma már tudja, hogy minden cigány közösség más. Nincs két egyforma. Ha újabb és újabb cigányok közé mész, mindig találsz azonosságokat, de mindig – kivétel nélkül mindig – felfigyelsz új dolgokra is. A cigányságnak ez a lényege. (Dellal édesanyja Indiában él, mert a második világháború idején a zsidó nagyszülők elmenekültek Lengyelországból, s ott akadt számukra munka. Dellal – aki francia és spanyol nyelvet, valamint irodalmat hallgatott Oxfordban – három országot mondhat hazájának: Angliát, Indiát és az Amerikai Egyesült Államokat. A filmjével tucatnyi díjat besöpörő alkotó az internetes oldalán, bemutatkozó

nyilatkozatában azt mondja, a gádzsók mindhárom országban egyformán tudatlanok: semmit sem tudnak a cigányokról, ha valami mégis él a fejükben, az az előítélet.)

Az intenzív jelenlét a jelenben; az is a cigány kultúra egyik leglényegesebb vonása.

Liégeois úgy véli, hogy ha nem is tudnánk megfogalmazni, hogy mi is a cigány identitás, az biztos, hogy az erőszakos letelepítés szétveri azt. A földhöz láncolt cigány kultúrájának legmeghatározóbb vonását veszíti el. A változás és a változáshoz való állandó alkalmazkodás lehetősége nélkül nem élet a cigány élete.

Michael Sinclair Stewart (aki sokáig élt egy Heves megyei – könyvében Harangos fantázianevet viselő – település oláh-cigányai közt) azt állítja, a befogadó kedv is a cigányság sajátja. Ő a magyarországi oláh-cigányoknál tapasztalta, hogy a cigányok valóban befogadók. Ha valaki velük él, közülük választ párt, beszéli a nyelvüket, megtartja a szokásaikat, az cigány. Akkor is, ha vér szerint nem az. Williams ugyanezt állapítja meg a kalderásokról, igaz, sietve hozzáteszi, hogy a befogadás szűkkörű, csak a befogadó csoportra érvényes. Választani kell. Ha valaki kalderássá lett, az ne haverkodjon a szintókkal vagy a romungrókkal. Nem cigánnyá lettél, hanem kalderássá.

Ebből következően az is minden (írjuk inkább, hogy sok) cigányra érvényes, hogy *a cigány* csak a gádzsóknak létezik. Tehát az identitásnak mindig (írjuk inkább, hogy nagyon sok esetben) sajátja a nem-cigány világhoz való viszonyulás. Ezzel kapcsolatban fogalmazható meg, hogy a cigány kultúra része (a hagyomány fenntartásának egyik eszköze) az ellenőrzés minden formájának elkerülése. Nem összeütközni a hatalommal. Az éberség, a szüntelen gyanakvás a gádzsó hatalommal és annak intézményeivel szemben, az is a cigány identitás egyik legfontosabb alkotóeleme.

Minden kutató megfogalmazza, hogy az egyik legfontosabb azonosság a hihetetlen alkalmazkodóképesség és rugalmasság. Az „elmerülés” az ellenséges közegben, mely ugyan lehet gyanakvó és maga is elzárkózó, kirekesztő, mégis egyben territórium, a cigányok megélhetésének forrása. Sheila és Matt Salo szerint is mindenütt része a cigány önazonosságnak az óvatosság, a védekezés, a rugalmas elzárkózás, valamint a független, nagy egyéni szabadsággal járó munkavégzéshez való ragaszkodás.

Sokan a halottaktól és a tisztátalanságtól való rettegést (a *mulót* és a *marimét*) is minden cigányra nézve igaznak tartják. Sir Angus Fraser szerint ez a kettő a cigány kultúra meghatározó eleme. Olyan igazán ősi és saját hiedelem, mely még az európai létezés előtti múltban gyökerezik.

A történészeknek másként jár az agyuk, mint a „résztevőknek”, másfelől közelítenek. Sokan megfogalmazzák, hogy a cigány értelmiség világszerte megkísérel a cigányság számára valamiféle egységes identitást, azon belül egységes történelmi tudatot teremteni, és sokan a cigányság történetét mint szenvedéstörténetet szeretnék felmutatni. Cigány értelmiség és gádzsó történészek (valamint gádzsó történészek és gádzsó történészek) közt arról is vita folyik, hogy beszélhetünk-e egyáltalán a cigányság esetében nemzeti fejlődésről (vagy az utóbbi évtizedek kétségtelenül felmutatható eredményei csalókák, látszateredmények). Abban a legtöbben egyetértenek, hogy a nem „romlott”, vagyis a hagyományaihoz legalább valamelyest hű cigány közösség értékrendjének alapkőve nem a magántulajdon, hanem valami más. De mi más? Sokan egyértelműen a családszeretetet, a rokoni összetartást, a közösségvállalást, „a mindenki egyért, egy mindenkiért” hétköznapi gyakorlatát nevezik meg, mely érvényesül kocsmai verekedésben, bíróságon, munkavégzés vagy szórakozás közben, tulajdonviszonyokban egyaránt. Sokan ezt nem fogadják el általános érvényűnek. A cigányokra vonatkozó, sokunk által alig-alig ismert levéltári forrásanyagot nagy szakértelemmel és érzékkel kutató és feldolgozó Nagy Pál például azt állítja, ha történelmi távlatban vizsgáljuk a kérdést, akkor korántsem biztos, hogy a feltétlen összetartás és egymáshoz ragaszkodás alapelve mindig igaznak bizonyul. A cigány katonaszökevények vallomásaiból ugyanis azt tudjuk meg, hogy igen gyakran a saját közösségük taszította el őket, hogy több jusson – vagy egyáltalán jusson valami – a többieknek.

Cigány történelem, identitás, öntudat? Cigány nemzetté válás? Cigány patriotizmus? Cigány nacionalizmus vagy cigány cionizmus? Óriási viták folynak erről még a cigányságon belül is. Az 1965-ben Párizsban megalakult Cigányok Nemzetközi Bizottsága, a CIT (Comité International Tsigane) 1971-ben megszervezte az első cigány világkongresszust, melyen tizennégy ország cigány küldöttei cigány nemzeti lobogót és cigány címet választottak és szavaztak meg. 1978-ban a második világkongresszuson már huszonhat ország cigányai képviseltették magukat – India nagy számú delegáltjával az élen. Küldötteiket beválasztották az ENSZ-be, annak Emberjogi Bizottságába, az UNESCO-ba. Sokak szerint a második világháború nehezen feldolgozható traumája ösztönzően hatott az ötvenes évektől egyre gyorsabban terjedő pünkösdistá mozgalomra, mely hamarosan már-már az európai és amerikai cigányok saját anyaszentegyházává lett.

A nemzetnek nyelv is kell, amit mindenki ért és beszél, ami összetart. Sir Angus Fraser azt írja, hogy az egyetlen és mindenki által elfogadható „nyelvért folytatott küzdelem csupán egyetlen aspektusa annak a néhány cigány vezetőben újabban ébredt szándéknak, hogy hidat

építsenek a hosszú története során sokfelé szakadt népük egyes csoportjai közé”.

Nehéz úgy megint. Vekerdi József írja egy régi cikkében, hogy természetesen „senkinek sincs joga cigány anyanyelvű egyéneket az általuk választott nyelv szabad használatában gátolni” , ám

ugyanúgy

„nincs joguk egyes cigány értelmiségieknek vagy nemcigány támogatóknak a cigány tömegek számára az etnikai elkülönülést követelni, például külön cigány óvodák, külön cigány osztályok, külön cigány lakótelepek létrehozását javasolni, ha ezt nem maguk az érintett cigányok kívánják”.

Jó messzire szaladtunk a nyelvtől, de nem baj.

A fentebbi gondolatokkal valószínűleg mindenki – cigány és nem cigány, értelmiségi, muzsikusz, teknővájó vagy paraszt is – egyetérthet. Mégis micsoda indulat feszíti a sorokat. Mennyi sértettség és harag halmozódhatott fel a kitűnő orientalista, szanszkritből fordító ciganológusz szerzőben – és elsősorban az általa emlegetett „egyes cigány értelmiségiekben”. Talán az utóbbiak „nemocigány támogatóit” kell a legkevésbé sajnálnunk. A nagyhírű nyelvész azt is írja, hogy bármerre vetődik is az országban, mindenütt olyan cigány emberekkel találkozik, akik ellenállnak „annak a kívülállók részéről elhangzó szeparatista gondolatnak, hogy a cigányoknak ’önmaguk megvalósítása’, ’etnikai tudatuk megőrzése’ érdekében saját közösségükben kell lakást biztosítani, és külön cigány munkabrigádokat, külön cigányklubokat kell szervezni.”

A cigányok nem igénylik ezt a felülről rájuk erőszakolt ’identitást’, írja a nyelvtudós, majd a szélsőséges megnyilvánulások egyik szép példajaként, elrettentésül idéz egy fiatal cigány költőt, aki „cigányul nem tud” ugyan, mégis így fújja a harci riadót: „Nem szabad felszámolni engedni a cigánytelepeket, mert akkor a cigányságunkat veszítjük el. Inkább éljünk nyomorban, de maradjunk meg cigánynak!”

A cigányságot politikai célok elérése érdekében manipuláló „nemocigány körök” leleplezéséül szolgál a cikk utolsó passzusa is:

„A »Cigány Világszövetség« néven ismert szervezkedés nyelvtől és kulturától függetlenül, faji alapon kívánja egységes nemzetté tenni a világ cigányságát. Különös, de nem véletlen, hogy a »Cigány Világszövetség«-et egy nyugatnémet neofasiszta szervezet, a »Gesellschaft für bedrohte Völker« támogatja. A Cigány Világszövetség végső célkitűzése Cigányország (Romanesztán) létrehozása Európában. Egyelőre nem mondták ki, melyik állam területéből kívánják kihasítani.”

Nem néztem utána a veszélyeztetett népek üdvéért küzdő hajdani vagy ma is működő

társaságnak. Nem érdekel. Ahogyan az sem, hogy vajon igazuk van-e azoknak a cigány értelmiségieknek, akik ma azt mondják, hogy Vekerdi József a szocialista állam cigányügyi korifeusaként az asszimiláció, a beolvasztás híve volt. A valóság mindig bonyolultabb, összetettebb annál, hogy jó lelkiismerettel igent vagy nemet, feketét vagy fehéret lehessen mondani. És persze végül szinte mindig igent vagy nemet, feketét vagy fehéret kell mondanunk. Abban viszont egészen biztosan mindannyian egyetérthetünk a Bibliát cigány nyelvre átültető, cigány nyelvjárási szótárak garmadáját készítő, cigány meséket fordító nyelvtudóssal, hogy a cigányság rosszhiszemű politikai manipulálása bűn.

Visszatérve a nyelvre.

A közös cigány nyelv létrejöhet-e valaha? Létrehozható-e vajon?

A válasz sokféle. Még cigány írók, alkotóművészek is kételkednek abban, hogy létrejöhet valaha egy olyan, nyelvek és nyelvjárások fölötti, közös cigány nyelv, melyre a Kalevala, a Háború és Béke vagy az atomfizika tankönyve egyformán lefordítható. Ugyanakkor gádzsó nyelvészek azt mondják, hogy minden elképzelhető, hiszen a nyelv alakítható, változtatható, tervezhető és viszonylag gyorsan fejleszthető.

Hogy létrejön-e valaha Romanesztán, a cigányok hazája?

Ki tudja. Talán jobb, ha nem. Mert ha nem lennének cigányaink, és mi nekik, akkor mindketten veszítenénk valamit. Talán nem is keveset. Ha viszont a szegényekre, a falu- és városszéli viskókra, a telepekre gondolunk, és arra, hogy valahogyan, valamiért egyszerűen képtelenek vagyunk segíteni, ha beismerjük a tehetetlenségünket és a tehetségtelenségünket, akkor talán jó lenne, ha mégis lenne Romanesztán.

De ne aggódjunk túlságosan, mert Jean-Pierre Liégeois, akinél jobban kevesen ismerik őket, azt mondja, hogy ha a cigányok egyszer kihasználják majd a demokráciák nyújtotta lehetőségeket, akkor ötletességüknek, alkalmazkodóképességüknek, összetartásuknak és segítőkészségüknek, mozgékonyságuknak köszönhetően csodálatos jövő nyílik meg előttük. Mert ne feledjük, autóznak, zenélnek, mobiltelefonoznak most is, de ha egyszer tömegesen kiművelődnek, iskolázottá lesznek, tőzsdézni kezdenek, nemzetközi pályázatokon indulnak és azokon rendre nyernek, akkor övék a jövő. Feltéve, ha közben nem veszti el, hanem megőrzi

erényeiket.

Tony Gatlif – egy sor kitűnő cigány témájú film francia (cigány) rendezője – szerint a 21. század a cigányság százada lesz. *„Mert ez a nép túlélésre van ítélve.”*

Száraz Miklós György